

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Jubilea a zprávy

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 29 (1984), No. 1, 48--55

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/139025>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1984

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

jubilea zprávy

UDĚLENÍ ČESTNÉHO DOKTORÁTU
UNIVERZITY KARLOVY PROFESORU
J. P. KUBILIUSOVI

Na slavnostním zasedání v Karolinu 16. 12. 1982 byla udělena hodnost doktora fyzikálně-matematických věd honoris causa profesoru Jonasu Petrovičovi Kubiliusovi, rektoru Státní univerzity V. Kapsukase ve Vilniusu. Zasedání řídil prorektor Univerzity Karlovy prof. RNDr. Václav Prosser, CSc., promotorem byl proděkan MFF UK prof. RNDr. Břetislav Novák, DrSc. Mezi hosty byli čelní představitelé ÚV KSČ, MŠ ČSR, zastupitelských úřadů SSSR a ostatních socialistických států, zástupci ČSAV, úřadu předsednictva vlády a vysokých škol Prahy, Brna a Bratislavy. Osobnost profesora Kubiliuse představil ve svém projevu děkan MFF UK prof. RNDr. Karel Vacek, DrSc., člen korespondent ČSAV. Z jeho projevu vyjímáme:

Profesor Jonas Petrovič Kubilius se narodil 27. července 1921. Po ukončení univerzity ve Vilniusu v r. 1946 byl v aspirantuře na leningradské univerzitě, kde pracoval pod vedením akademika Ju. V. Linnika. Kandidátskou práci obhájil v r. 1951, hodnost doktora fyzikálně-matematických věd získal v r. 1958, v r. 1960 byl jmenován profesorem. V r. 1962 byl zvolen akademikem Akademie věd Litevské sovětské socialistické republiky a od té doby je stále členem prezidia této akademie věd. Od r. 1962 je neustále předsedou matematické společnosti Litvy. I když těžko práce J. P. Kubiliuse je na univerzitě, podílel se stále na rozvoji matematiky v Litvě. V letech 1953–56 pracoval v Ústavu fyziky a techniky Akademie věd Litevské SSR, který se v r. 1956 změnil v Ústav fyziky a matematiky AV LiSSR. V letech 1956–58 pracoval prof. Kubilius jako zástupce ředitele tohoto ústavu a jako vedoucí jeho matematického oddělení. Podařilo se mu zorganizovat práci v matematice v akademii, vytvořil

a vychoval základní jádro pracovníků, kteří dnes pracují v hlavním středisku matematického bádání v Litvě — v Ústavu matematiky a kybernetiky AV LiSSR. Jeho rozsáhlá vědecká a vědeckoorganizační práce byla v r. 1959 oceněna udělením titulu „Zasloužilý pracovník vědy Litevské SSR“.

Po vědecké stránce pracuje J. P. Kubilius v oblasti teorie čísel. Již ve své první práci, práci kandidátské, se zabýval řešením jednoho klasického problému teorie čísel, který předložil K. Mahler v r. 1932. Kubiliusovi se podařilo již v r. 1949 rozřešit důležitý případ, který — jak uvádí ve své monografii významný světový matematik prof. Theodor Schneider — byl počátkem úplného řešení Mahlerova problému. Je příznačné, že toto úplné řešení nalezl v r. 1965 aspirant prof. Kubiliuse — V. G. Sprindžuk. Prof. Kubilius se — po několika pracích z různých oblastí teorie čísel — začal od r. 1952 intenzivně zabývat vztahem mezi teorií čísel a teorií pravděpodobnosti. V letech 1952–56 vybudoval teorii pravděpodobnostního prostoru, který je vhodný pro studium rozložení hodnot aritmetických funkcí. Podařilo se mu vyjádřit aditivní a multiplikativní funkce pomocí jistých náhodných veličin a vybudoval metodu studia jejich součtů. Odvodil příslušný zákon velkých čísel a nalezl podmínky existence limitního rozložení, jehož vlastnosti podrobně vyšetřil. Tyto výsledky a mnoho dalších, kterých prof. Kubilius dosáhl, založily novou oblast matematiky, nyní nazývanou pravděpodobnostní teorie čísel. Její základy vyložil J. P. Kubilius v monografii, která vyšla v r. 1959. Význam těchto výsledků dokresluje i řada nových vydání — z toho tři v zahraničí — i skutečnost, že za tyto výsledky obdržel v r. 1958 státní cenu Litevské SSR. Profesor Kubilius se této problematice věnuje stále. Vychoval řadu žáků a obohatil celou teorii mnoha výsledky, které publikoval ve více než sedmdesáti pracích. Je na místě připomenout, že náš specialista v této oblasti, akademik V. Jarník, věnoval této problematice několik semestrovou speciální přednášku, která byla koncipována podle Kubiliusovy monografie. Konečně v nedávno vyšlé dvousvazkové monografii P. Elliotta jsou celé kapitoly věnovány výsledkům J. P. Kubiliuse. Jako světově uznávaný vědec (od r. 1962 čestný člen Ústavu matematické statistiky USA) je neustále zván na dlouhodobé přednáškové po-

byty i k hlavním referátům na konferencích (Francie, Itálie, Kanada, NDR, NSR, Rakousko, USA).

Osobnost J. P. Kubiliuse vynikne tím více, uvážíme-li, že toto průkopnické vědecké dílo vytvořil při neustálé rozsáhlé činnosti vědecko-organizační, pedagogické a politické. Od r. 1947 je členem KSSS. Záhy zakládá katedru teorie pravděpodobnosti a teorie čísel, kterou vede do dnešního dne. Je autorem několika vysokoškolských učebnic, řady publikací z historie matematiky. Od r. 1958 je rektorem vilniuské univerzity a členem ÚV KSLiSSR. V r. 1959 byl zvolen poslancem Nejvyššího sovětu Litevské SSR a v r. 1979 poslancem Nejvyššího sovětu SSSR. Jeho záslužná a všestranná činnost byla již v r. 1969 oceněna udělením titulu hrdina socialistické práce. Zásluhy J. P. Kubiliuse o rozvoj vilniuské univerzity zná každý pracovník Karlovy univerzity, který měl možnost Vilnius navštívit. Pod jeho vedením vznikly nové fakulty, nové laboratoře, univerzita získala nové prostory, studenti nové, moderní koleje a k výročí 400 let založení univerzity byla dokončena rozsáhlá rekonstrukce cenného historického jádra. Státní univerzita V. Kapsukase se stala mezinárodně uznávaným centrem vědecké práce v mnoha oblastech a jednou z předních univerzit v SSSR, jak dosvědčuje ocenění Řádem rudého praporu a Řádem družby národů.

Profesor J. P. Kubilius ve svém závěrečném vystoupení řekl:

Magnificence, spectabiles,
vážení členové vědecké rady,
vážené soudružky a soudruzi!

Dovolte mi, abych vyjádřil svůj upřímný dík starobylé a slavné Univerzitě Karlově za tak vysoké uznání mé skromné práce.

Pražská univerzita, nejstarší ve střední Evropě a jedna z nejstarších na světě, vepsala nejednu zářnou stránku do historie vědy a kultury. Značně přispěla k rozvoji vlastní vzdělanosti mnoha národů, paprsky její jasné záře se dotkly i litevské země. V době, kdy Litva neměla ještě vlastní univerzitu, vzdělávali se v Praze synové Velkovévodství litevského. Koncem XIV. století zde založili Collegium lithuanum. Jakmile byla založena vilniuská univerzita, přispěchali na ni mnozí profesori Karlovy univerzity. Češi byli i mezi jejími zakladateli.

Stopy vztahů obou univerzit zjišťujeme v každém období jejich existence nemluvě o široké a všestranné spolupráci v současnosti. Není divu, vždyť v historii našich národů je řada sblíživých momentů, nejednou dokonce bojovaly proti společnému nepříteli. Český oddíl vedený Janem Žižkou bojoval v roce 1410 v bitvě u Grünwaldu, jež na dlouho zastavila Drang nach Osten, a Litva zase účinně podporovala husitské hnutí.

Kulturní spolupráce obou národů má dlouhou tradici. Stačí připomenout, že když se vytvářela litevská písemnost, přejali jsme tvar některých písmen z české abecedy. Nehodlám však a ani zde nemohu podat úplný obraz spolupráce našich univerzit a našich národů. Mám za to, že dnešní slavnostní obřad není ani tak ohodnocením mého skromného díla, jako spíše oceněním a symbolem plodné spolupráce pražské a vilniuské univerzity. Jsem hrdý na to, že mohu alespoň nepatrně přispět k jejímu rozvoji.

Spolupráce mezi vědeckými ústavy se v naší době zákonitě rozšiřuje. A co víc, věda se stala pro společnost existenční nutností a hybnou silou jejího dalšího rozvoje. Ať je věda jak chce napadána, společnost se již bez ní neobejde. Ale ani dnešní úroveň vědy (kdybychom si představili, že se její rozvoj na okamžik zastavil) ještě nezaručuje, že život společnosti bude uspokojivý. Vědeckotechnickou revoluci nemůžeme zastavit, musíme proto vzrušující otázky budoucnosti vědy a odpovědnosti vědců za osud lidstva řešit z jejího zorného úhlu.

Věda je mohutná a dynamická síla. Stěží si dokážeme představit, jaké neznámé přírodní síly si podmaníme během jednoho nebo dvou desetiletí. Nesmíme však zabíhat do budoucnosti. Jaderná energie, jejíž osvojení provázela hořká historická lekce, je jednou z velkých nadějí lidstva, ale zároveň zůstává, zvláště dnes, i zdrojem nejchmurnějších obav. Přesto jde o proces ovladatelný a věřím, že lidé jej budou ovládat. Ve jménu života, nikoli jeho ničení. Ale jsou tu i další problémy. Vezměme například genetiku. Ani antičtí bohové nedokázali to, co již je a v nejbližší době bude v silách genetického inženýrství. Mohlo by se stát, že se tyto procesy vymknou člověku z rukou a že je neovládáme.

Podobně je tomu v mnoha jiných oblastech vědy. Životní prostředí je křehký celek, protkaný nesčíslným množstvím vztahů. Člověk je objevuje a zvládá jen postupně. Ale lehce může i narušit jejich rovnováhu a v honbě za prospě-

chem napáchat nenapravitelné škody. Toho se děsíme, odtud pramení nejrůznější obavy, jež provázejí převratný rozvoj vědy.

Dnešní vědec nemá právo zřít se jistých hodnot ani pod záminkou hledání pravdy, ani předstíráním nezájmu o praktickou, užitnou stránku vědy. Odpovědnost vědce není fráze. Pojem odpovědnosti je duší veškeré vědecké činnosti a vyžaduje od vědce zvláštní intuici a prozíravost.

O vědecké odpovědnosti se dá hovořit z různých aspektů. Nejpatrnější je a nejlépe se dá hodnotit to, co bych nazval svědomím vědce. K čemu slouží tvá věda, jak se realizují tvá teoretická bádání? To nejsou řečnické otázky, protože dnešní vědec nepracuje v osamění, jeho úsilí se vždy vplétá do tkáně potřeb a zájmů společnosti. Teoreticky je vše jasné: vědecká práce nesmí být zdrojem zla. Ale prakticky, jak ukazuje historická zkušenost, to není tak jednoduché. Stanovisko, jež vědec zastává, bezprostředně souvisí s jeho vnitřním přesvědčením. Žádné fráze o svobodě vědeckého myšlení to nemohou vyvrátit. V socialistické společnosti, jež se řídí pozitivními ideály společenského blaha, tato otázka není tak naléhavá. Do popředí se dostává jiný aspekt vědeckého svědomí — potřeba hledat pravdu, nejtímnejší cestou, nepohlížet konformisticky na vědu jako na zdroj osobního blahobytu.

Vědecká tvorba, jako vůbec každá tvorba, poskytuje velké zadostiučnění, ale přináší i velké utrpení. Není tajemstvím, že dnes, kdy se z poslání stala profese, je stále více hledačů osobního prospěchu, bohatství, slávy a vysokého postavení. Pro ně je přirozeně trnitá cesta poznání nepřijatelná, raději by se vezli po křivolaké cestičce lži. Že takoví jedinci by neměli být ve společenství vědců, je otázka vědecké etiky. Dotkl jsem se jí ne proto, že by tento jev byl u nás příliš rozšířen, ale proto, že boj s ním není lehký.

Stejně neplodné je ve vědě i autoritářství. Doba světloňošů encyklopedistů je již dávno za námi. Dnešní vědec, byť i sebenadanější, nemůže postihnout celý rozvětvený svět vědy, prozkoumat až do konce byť i sebeužší oblast. Moderní věda je kolektivní dílo: to bychom měli mít na paměti, kdykoli řídíme nebo děláme vědu.

Když význam vědy v životě společnosti roste, množí se i potíže růstu. Je na nás, abychom je předvíдали a řešili, nikoli odkládali nebo obcházel. Jde především o ty otázky, jež se týkají

všech, a nikoli jenom vědců. V mnoha případech se od nás očekává rozhodující slovo.

Vědeckotechnická revoluce v nás všeobecně upevnila přesvědčení, že příroda je pouhý prostředek podřízený našim utilitárním potřebám. Člověk užívá přírodu, mění ji a přetváří, téměř doslova naplňuje staré přísloví o člověku jako pánu přírody. Je to však pán dosti nebezpečný! Ve skutečnosti si stále méně uvědomuje, jak nerozlučně je s přírodou spjat. V teoretickém povědomí toto sepětí dosud žije, ale teorie je chléb intelektuálů, zatímco většina je toho názoru, že člověk si může velmi mnoho, ne-li vše, dovolit. Příklady vidíme na každém kroku, od každodenního počínání jednotlivce v jeho životním prostředí až po globální záležitosti. V důsledku toho vzniká jistá disharmonie mezi rychlým rozvojem vědy a techniky a jeho výsledky. Vědomí se mění mnohem pomaleji než technika. Člověk se nestačí přizpůsobovat růstu vlastní moci, není na to morálně připraven. Posledý vidinou všemohoucnosti ztrácí spolehlivou hodnotovou orientaci. Zbaven této opory, stává se sám pouhým prostředkem v nepřetržitém rozvoji vědy a techniky. Pán se stává otrokem. Přítom otrokem schopným všeho. Takovýto stav věci je ovšem v každém ohledu nežádoucí. Prvním krokem k jeho nápravě by patrně měla být výchova k novému, ekologickému vědomí. V nejširším smyslu tím rozumím znovunabytí ztraceného pocitu jednoty člověka a přírody, a to nikoli ve smyslu básnické metafory, nýbrž v nehlubším a nejrealističtějším chápání této jednoty. Jen tak se nám ujasní a vymezí místo vědy, techniky a člověka samého v současném světě.

Moderní člověk dosáhl mnohého, jak v materiální, tak i v duchovní kultuře. Socialismus mu v hojně míře dovoluje, aby šel ještě dál. K tomu však je zapotřebí cílevědomého úsilí všech členů společnosti, naše vlastní nevyjímaje. Vždyť univerzity jsou předurčeny k tomu, aby hlásaly mnohotvárnost světa. Vědecká a pedagogická myšlenka, jež se zrodila v jejich stěnách, směřuje a musí i nadále směřovat k výchově všestranné, harmonické osobnosti, schopné řešit složité otázky, jež klade doba. Domnívám se, že spolupráce našich univerzit plodně slouží tomuto cíli.

Takto chápu poslání univerzitního pracovníka, z tohoto hlediska hodnotím svoji práci a její skrovné výsledky.

Accipiens honorabile nomen doctoris honoris causa Universitatis Carolinae Pragensis cupio certos Vos facere, ut omnes suas vires atque ingenia addicam ad propectus scientiae, ad amicitiam inter nostras universitates confirmandam.

Hac festa atque felicissima mihi die imo ex corde precor, ut Universitas Carolina Pragensis per omnia saecula futura vivat, crescat, floreat ad gloriam suam et felicitatem civium, ad bonum quoque omnium nationum.

Gratias ago.

(Záznam zpracovali Břetislav Novák, Pavel Goralčík a Petr Vostrý.)

SPOMÍNAME NA PROFESORA ŠTEFANA VEISA

Dňa 5. 12. 1983 bol by sa dožil 60. narodenin náš učiteľ, spolupracovník a priateľ prof. RNDr. Štefan Veis, DrSc., keby nás neopustil tak náhle a veľmi nečakane dňa 22. 4. 1981. Odišiel od nás v plnom rozkvetе svojich síl, v období prípravy kandidátky nového ÚV JSMF, v ktorej bol navrhovaný za predsedu JSMF. Prof. Veis už dlhšie predtým bol členom ÚV JSMF a aj kolégiom SAV pre fyziku, matematiku a elektroniku bol poverený starať sa o činnosť JSMF. Za jeho prácu o rozvoj JSMF mu zjazd JSMF v roku 1982 udelil vyznamenanie „Čestný člen JSMF“ in memoriam.

Prof. Veisa poznala nielen široká fyzikálna a matematická verejnosť (učil niekoľko stovák fyzikov a učiteľov fyziky), ale poznali ho i mnohí chemici, elektrotechnici, lekári, biológovia, geológovia a ostatní. Bol známy tým, že vystupoval veľmi aktívne a zanietene na rôznych konferenciách, zasadaniach, seminároch a pod. Jeho vystúpenia boli vecné, konštruktívne a dobre pripravené.

Počas svojho života venoval prof. Veis veľmi veľa času rôznej organizačnej práci. Ako vysokoškólak bol pokladníkom SSM. Po nástupe do zamestnania na Fyzikálnom ústave Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského mal taktiež na starosti financie. Neskôr vykonával rôzne organizačné práce, ktoré vyústili v príprave vzniku 3 nových katedier fyziky PFUK

v roku 1961. Prof. Veis sa stal prvým vedúcim Katedry experimentálnej fyziky PFUK. V rokoch 1961–62 bol i predsedom dieľčej organizácie ROH. V nasledujúcich 3 školských rokoch (1962–65) bol prodekanom PFUK pre vedecký výskum. Počas tohto funkčného obdobia sa začala pripravovať výstavba komplexu pavilónov Prírodovedeckej fakulty UK a jej realizovaniu venoval prof. Veis spolu s prof. M. Gregušom, DrSc., vtedajším dekanom PFUK, enormne veľa úsilia, energie a času aj po skončení funkčného obdobia. Bol poverený dekanom fakulty vykonávať odborný dozor na výstavbe pavilónov matematiky a fyziky. Má zásluhu na tom, že sa začali stavať najprv pavilóny matematiky a fyziky v Mlynskej doline v Bratislave.

Profesor Veis patril medzi aktívnych zaklada-

Prof. Veis medzi niektorými účastníkmi „Letného semináru o elementárnych procesoch a chem. reakciách v plazme“ na Donovaloch v roku 1975 (prvý sediaci zľava).

júcich členov Fyzikálnej vedeckej sekcie JSMF. Zaslúžil sa o to, že MŠ SSR vyslalo početnú delegáciu na inaugúrnu konferenciu Európskej fyzikálnej spoločnosti (EPS) vo Florencii (Taliansko) v apríli 1969. Ovplyvnený dojmami z tejto konferencie ponúkol zorganizovanie 2. pracovnej konferencie čs. fyzikov v Bratislave od 1. do 3. 9. 1971 v rámci JSMF.

Veľmi aktívne sa zapojil prof. Veis aj do organizovania vedeckej práce. Bol dlhoročným členom Kolégia fyziky ČSAV a členom Rady programu I. Okrem toho, že bol zodpovedným riešiteľom najprv viacerých čiastkových úloh ŠPZV, stal sa v rokoch 1970–75 koordinátorom hlavnej úlohy ŠPZV č. I-1-9 „Plazmodynamické premeny“, ktorá bola zameraná na elementárne procesy v plazme a prerástla v rokoch 1976–80 na hlavnú úlohu ŠPZV č. I-2-2 „Elementárne procesy v rôznych formách plazmy aj v prúdiacom prostredí“. Aby sa s uvedenou problematikou, ako základnou pri štúdiu plazmy, oboznámili i ostatní pracovníci zaoberajúci sa fyzikou plazmy, zorganizoval sa v rámci JSMF „Letný seminár z elementárnych procesov a chemických reakcií v nízkoteplotnej plazme“ na Donovaloch v septembri 1975. Prof. Veis bol predsedom organizačného výboru tohoto seminára a i ďalších naň nadväzujúcich sympózií z tej istej problematiky, a to II. sympózia uskutočneného vo Vrátnej v septembri roku 1978 a III. sympózia uskutočneného v Krpáčove v septembri roku 1980. Tieto sympóziá sa naďalej konajú pravidelne každé dva roky a sú účastníkmi kladne hodnotené. V máji 1984 sa uskutočnil V. sympóziom na počesť nedožitého 60. narodenin na Počúvadle v blízkosti jeho rodnej dedinky Ilije.

Uvedená problematika bola aj obsahovou náplňou medzinárodnej konferencie 3rd European Sectional Conference on Atomic and Molecular Physics of Ionized Gases — ESCAMPIG, poriadanej v rámci JSMF v dňoch 1.–3. septembra 1976 organizačným výborom na čele s prof. Veisom. Poverenie organizovať konferenciu bolo určitým medzinárodným uznaním vedeckej práce vykonanej vo fyzike plazmy na Komenského univerzite usmerňovanej prof. Veisom.

V posledných rokoch svojho života bol prof. Veis taktiež predsedom organizačného výboru konferencie fyzikov „Rozvoj fyziky na Prírodovedeckej fakulte UK a dosiahnuté výsledky“,

poriadanej z príležitosti k 40. výročiu vzniku PFUK dňa 5. 5. 1980, a predsedom organizačného výboru seminára „Spojenie matematiky a fyziky s praxou“, poriadaného MFF UK dňa 3. 4. 1981.

Svoje organizačné schopnosti využil prof. Veis aj v literárnej činnosti. Bol vedúcim 36členého autorského kolektívu prvej slovenskej encyklopédie *Malá encyklopédia fyziky*, vydané v roku 1970 nakladateľstvom Obzor. Má nemalú zásluhu i na realizovaní 4 slovenských učebníc všeobecnej fyziky pre úvodný kurz fyziky na vysokých školách, pričom bol vedúcim autorského kolektívu Š. Veis, J. Maďar a V. Martišoviť pri písaní učebnice *Všeobecná fyzika I — Mechanika a molekulová fyzika*, vydané v roku 1978 vo vydavateľstve ALFA. Prof. Veis napísal monografiu *Magnetohydrodynamické generátory*, vydanú v roku 1980 vo vydavateľstve ALFA, a bol členom autorského kolektívu V. KMONÍČEK, F. SLEPIČKA, Š. VEIS monografie *Fyzikální vlastnosti plyných látek*, vydané v roku 1973 vo vydavateľstve Academia, Praha. Okrem toho prof. Veis publikoval viac než 80 pôvodných vedeckých prác samostatne alebo s kolektívom spolupracovníkov.

Nemálo organizačnej práce musel vykonať prof. Veis i pri výchove aspirantov, ako predseda komisie pre obhajoby kandidátskych prác z odboru experimentálna fyzika, ako predseda komisie pre štátne záverečné skúšky, ako člen ďalších komisií a orgánov pri plnení rôznych úloh. Vykonal toho pre fyziku na Slovensku i v ČSSR veľmi veľa. Žil plným, hodnotným životom a zostane pre nás dlho vzorom usilovnosti v práci a obetavosti pre fyziku

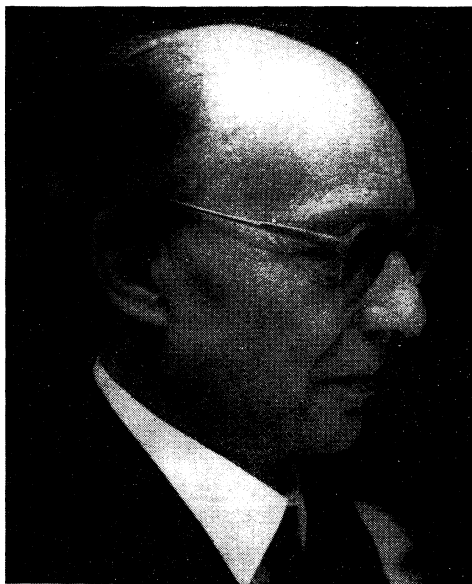
Peter Lukáč

ZEMŘEL PROFESOR ZDENĚK PÍRKO

Dne 15. května 1983 v ranních hodinách zemřel v Praze po delší nemoci profesor matematiky elektrotechnické fakulty Českého vysokého učení technického v Praze RNDr. Zdeněk Pírko, DrSc.

Prof. Pírko byl v posledních třech letech již vážně nemocen a svého stavu si byl zcela vědom, přesto se velmi intenzivně stále zajímal jak

o práci semináře, který založil v roce 1957, tak o práci členů skupiny pracující na vědeckovýzkumném úkolu „Metody kinematické analýzy a syntézy“. S ubývajícím tělesnými silami přestal s aktivní účastí na semináři a později stále více omezoval i pobyt ve své pracovně v budově elektrotechnické fakulty na Karlově nám. 13. Styk s pracovníky semináře a členy řešitelské skupiny vedl pak zejména mým prostřednictvím a částečně též přes doc. Jankovského. V této době se zvláště zajímal o ukončení některých prací z ekviformní kinematiky v rovině, přičemž nadhazoval nové problémy, kterými by se měla řešitelská skupina zabývat, nezapomínal však ani na kinematiku v Möbiově, popř. Laguerrově rovině. Tak krátce před svou smrtí provedl společně se mnou konečnou redakci naší společné práce o sdružených profilech v ekviformní kinematice.

Jinak se jako dříve zajímal o četbu a studium vědeckých knih a článků, které souvisely s tematikou práce na vědeckovýzkumném úkolu a o výsledcích, které tato četba přinášela, živě diskutoval s naznačením problémů, které by bylo třeba v nejbližší době řešit. Vedle této činnosti, která prozrazovala široký okruh jeho zájmů a především hluboké znalosti z kinema-

tiky (ať rovinné či prostorové, a to obyčejné, afinní, projektivní, ekviformní, ale také Möbiovy a Laguerrové) od nejstarších prací až po současnost, zajímal se o literaturu (českou i slovenskou, popř. o vynikající překlady z cizí literatury). Také v tomto směru bylo možno s ním hovořit o těchto dilech a každý rozhovor přinášel vždy nové pohledy na tyto knihy. Proto i jeho knihovna obsahovala všechny knihy, které by neměly chybět v žádné knihovně, ať už šlo o romány a různé eseje včetně nejdůležitější politické literatury až po knihy zabývající se uměním.

Prof. RNDr. Zdeněk Pírko, DrSc., se narodil 12. prosince 1909 v Pacově a po absolvování přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy (1927/28–1931/32) získal aprobaci pro vyučování matematice a fyzice. Titul RNDr. získal v roce 1934, třebaže svou disertační práci *Teorie pseudoúpatnic* předložil již v roce 1932. Pak po zaměstnání ve Vojenském technickém a leteckém ústavu v Praze působil od škol. roku 1936/37 na středních školách (reál. gymnázium Tišnov, reálka v Karlíně). Po osvobození přešel na tehdejší Vysokou školu strojíniho a elektrotechnického inženýrství ČVUT, kde se stal docentem matematiky (1947) a pak profesorem na vzniklé elektrotechnické fakultě (1950), kde byl v letech 1952–1969 vedoucím katedry matematiky.

Jeho pracovní činnost ve škole i mimo ni byla obdivuhodná, sám však nikdy o této práci nemluvil a i nyní je možno se o tom přesvědčit pouze z několika málo zachovaných děkovných dopisů, jakož i ze seznamu prací (vedeného asi do roku 1969), z mnoha fotografií, a pokud se týká jeho vlastní práce v kinematice z obrovského souboru zvláštních otisků prací v originálech, popř. v kopiích, přičemž je třeba zdůraznit, že každou takovou práci podle potřeby buď důkladně prostudoval, nebo se seznámil aspoň s jejím obsahem.

Je nepochybné, že odchod prof. Pírka, s nímž se pražská matematická veřejnost, jeho nejbližší přátelé a známí rozloučili 23. května 1983 ve strašnickém krematoriu, je velkou ztrátou pro pracovníky v teoretické kinematické geometrii i pro ostatní matematickou veřejnost. Vzhledem k jeho osobním vlastnostem a vykonané práci v matematice i veřejném životě, která byla oceněna uznáními, medailemi a vyznamenáními, budeme na něj stále vzpomínat a připo-

mínat si, jak bylo možno, aby jeden člověk sám zvládl takové množství práce.*)

Karel Drábek

ŠESTĎESÁTINY AKADEMIKA JÁNA JAKUBÍKA

Návštěvník přicházející do mohutnej budovy Vysoké školy technické za akademikom Jánom Jakubikom spravidla nemáva šťastie, že ho zastihne vo chvíli odpočinku; obvykle nájde akademika Jakubíka v plnom sústrezení za pracovným stolom. Októbrový návštevník prináša kytičku a blahoželanie — v tomto roku blahoželanie k významnému jubileu, k šesťdesiatinám.

60 rokov jubilanta sa skladá z bohatých pracovných, všedných i sviatočných dní. Narodil sa 8. októbra 1923 v Dudinciach v rodine roľníka. Vyštudoval na gymnáziu v Banskej Štiavnici. Štúdiu matematiky a fyziky sa venoval na Prírodovedeckej fakulte v Bratislave a ukončil ho štátnou skúškou v roku 1949. Ako začínajúci asistent pôsobil najprv na Katedre matematiky Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave. Po znovuzaložení vysokého technického školstva v Košiciach prechádza do Košíc, kde pôsobí na katedre matematiky ako asistent, neskôr ako docent a profesor. V roku 1958 obhájil kandidátsku dizertačnú prácu a získal titul kandidáta matematicko-fyzikálnych vied, v roku 1965 sa stal doktorom matematicko-fyzikálnych vied. V tom istom roku bol zvolený za člena-korešpondenta ČSAV; v roku 1978 sa stal akademikom ČSAV a SAV. Od roku 1976 vedie popri svojej činnosti na Vysoké škole technickej pobočku Matematického ústavu SAV v Košiciach.

*) Pokud se týká podrobnějších dat z jeho života, odkazují na své články *K životnímu jubileu prof. RNDr. Zdeňka Pírka, DrSc.* — Časopis 105 (1980), 216—218; *Sedmdesát let profesora Zdeňka Pírka* — Pokroky mat., fyz. astr. XXIV (1979), 353—354; *Prof. RNDr. Zdeněk Pírko, DrSc., sedmdesátníkem* — Strojnícky časopis 30 (1979), 732—733. Upozorňují však na to, že se mi tehdy nepodařilo získat více informací o jeho životě a práci přesto, že jsem s ním byl v té době již více než 15 let ve velmi přátelském vztahu.

Aj keď tieto biografické údaje sú dostatočným svedectvom o rozsahu i hĺbke činnosti jubilanta, predsa neodrážajú všetky jej aspekty. Ťažisko práce akademika Jakubíka spočíva v matematickom bádani. V jeho začiatkoch sa venoval riešeniu problémov položených významnými matematikmi. Je autorom viac než 100 pôvodných vedeckých prác venovaných algebraickým štruktúram s usporiadaním, najmä teórii zväzovo usporiadaných grúp. Vo viacerých oblastiach tejto teórie je autorom podstatných výsledkov ovplyvňujúcich ďalší rozvoj tejto disciplíny a iniciátorom ďalšieho jej vývinu. Výsledky akademika Jakubíka sú zahrnuté ako základné fakty v mnohých monografiách a referoval o nich na viacerých konferenciách doma i v zahraničí. Na poznatky ním dosiahnuté nadviazali mnohí československí a zahraniční matematici. Dlhé roky sústreďuje akademik Jakubík svoju vlastnú vedeckovýskumnú činnosť i činnosť svojich spolupracovníkov, žiakov a ašpirantov do seminára z algebry, ktorý vedie na katedre matematiky. V tomto seminári vznikol a formoval sa kolektív, ktorý pod jeho vedením úspešne pracoval po niekoľko päťročnic na riešení výskumnej úlohy štátneho plánu základného výskumu týkajúcej sa usporiadaných algebraických štruktúr. Akademik Jakubík orientoval prácu každého člena tohoto seminára, takže spektrum činnosti seminára je dnes rozsiahle svojou šírkou.

Popri vedeckej práci sa akademik Jakubík venuje pedagogickej práci na Vysoké škole technickej. Je prednášateľom základného kurzu matematiky na VŠT, ale aj aplikovaných disciplín; jeho prednášky sa vyznačujú presnosťou a zrozumiteľnosťou a dokonale vystihujú podstatu predmetu s ohľadom na jeho použitie v náväzných technických disciplínach. Prednáškovo je činný tiež v Jednote slovenských matematikov a fyzikov.

Mnoho času venuje akademik Jakubík organizátorskej činnosti v rámci Slovenska i ČSSR, i keď ho to stojí nemálo nepríjemností spojených s dlhým cestovaním. Pracuje vo funkcii podpredsedu Československého národného komitétu matematického, podpredsedu Vedeckého kolégia matematiky ČSAV, Vedeckého kolégia SAV pre matematiku, fyziku a elektroniku. Zastáva funkciu člena redakčnej rady časopisov *Mathematica Slovaca* a *Czechoslovak Mathematical Journal*. Vyvíja bohatú recenznú a po-

sudkovú činnosť a pôsobí v komisiách pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác. Bol spoločensky činný v rôznych masovopolitických organizáciách.

Všestraná plodná práca akademika Jakubíka bola niekoľkokrát poctená vysokými vyznamenaniami. V roku 1969 obdržal vyznamenanie Za vynikajúcu prácu a tiež národnú cenu Slovenskej socialistickej republiky. V roku 1973

mu bola udelená plaketa Dionýza Štúra za zásluhy v prírodných vedách. Pedagogické zásluhy boli ocenené v roku 1975 čestným titulom Zaslúžilý učiteľ. Je nositeľom Zlatej medaily Bernarda Bolzana za zásluhy v matematických vedách. Celospoločenské uznanie prínosu práce akademika Jakubíka bolo vyjadrené v roku 1979 udelením Štátnej ceny Klementa Gottwalda.

Akademik Ján Jakubík je vzácnym človekom nielen vo vedeckej oblasti. Popri svojej bohatej a dôkladne organizovanej činnosti si nájde čas a poskytne dobrú radu každému, či v matematickom alebo osobnom probléme. Spolupracovníci si ho vážia pre jeho trpezlivosť a rozvahu. Napriek všetkým úspechom a uznaniam, ktoré dosiahol, zostáva neobyčajne skromný a najväčšie sebauspokojenie nachádza znova v tvorivej práci.

Čo zaželať jubilantovi k sviatku? Predovšetkým dobré zdravie, dobrú vôľu a mnoho tvorivých nápadov. V bohato naplnených dňoch čo najviac chvíľ voľna pre jeho záľuby, pre blízkych, pre priateľov, v ostatnom čase i pre jeho vnučku. Nazdávame sa, že vyjadrujeme tým prania celej našej matematickej verejnosti.

Tatjana Gavalcová, Štefan Černák

Euler měl vyhraněný vztah k hudbě. N. Fuš o něm řekl, že „tento neobyčejně pracovitý muž se zotavoval u klavíru“. Ve svých 24 letech napsal Euler objemné dílo o hudbě *Tentamen novae theoriae musicae* (vytištěno 1739, další tři vydání 1760, 1764, 1777) ... Snaží se zde odvodit hudbu z nejjistějších základů harmonie, nebo jak se vyjádřil svému učiteli Johannu Bernoulli, „uvést hudbu jako část matematiky“.

O Eulerovi je známo, že byl na své výsledky hrdý. Je však pro něj charakteristické, že vedle grandiózních teoretických návrhů neztratil ze zřetele ani praktické problémy. Segnerovým vodním kolem byl Euler podněten k pojednáním o stavbě turbín. Mezi nimi je práce, která tvoří základy moderní teorie turbín. Eulerem teoreticky popsaná turbína byla zkonstruována v r. 1944 jedním švýcarským inženýrem a splnila všechny teoreticky očekávané předpoklady: při

výkonu 0,15 HP vykazoval stupeň působení 0,71. Pro srovnání: moderní Francisova turbína má maximální stupeň působení 0,80.

Friedrich II. a Euler byly dvě v charakteru, sklonech a názorech opačné povahy. Ačkoliv Friedrich II. soukromě byl sice nadaný krasoduch a přesvědčený volnomyšlenkář, jako král a nadaný pruský vojevůdce sledoval tradice šlechty a velmocenské plány. ... Jeho poddaní, mezi něž patří i Švýcar Euler, byli pro něj konec konců jen sluhové, od nichž vyžadoval absolutní poslušnost. Euler, měšťanský vědec, se švýcarskou svobodomyšlností, přátelskostí, oduševnělostí a dobrotou, plný křesťanské víry stál proti němu na druhé straně. Protikladnost této pro osmnácté století tak významné dvojice se ukázala už ve Friedrichově kolísavém vztahu k matematice, který vyplýval z jeho nejistoty vůči nové analýze, pro něj nepochopitelné.